

ALBERT TOLDRÀ I VILARDELL

**El plaer de la carn
Sexe i temperament
en la cultura medieval**

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2017

© Albert Toldrà i Vilardell, 2017
© De la present edició: Institució Alfons el Magnànim-CVEI
Diputació de València, 2017

Disseny de la coberta: Estudio Juan Nava
Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella
Il·lustració de la coberta: *El frare i la beguina*, Cornelis
van Haarlem, 1591. Frans Hals Museum, Haarlem

ISBN: 978-84-7822-725-9
Dipòsit legal: V. 2328-2017

Impressió: IMPREMTA
PROVINCIAL DE VALÈNCIA

Índex

Moral i repressió	13
El matrimoni: sexualitat permesa, restringida i obligatòria	21
Les transgressions	33
Fornicació	37
Prostitució	55
Violació	69
Adulteri	85
Incest	109
Sacrilegi carnal	117
Pecats contra natura	135
Conclusió	199
Bibliografia	201

E per aquesta malaltia no hi és negun remei sinó el foder.
Speculum al foder, s. xv.

La humanitat sencera comença de cintura cap avall. La
humanitat catalana també.

Joan Fuster

No cal anar a buscar «l'altre» a llocs exòtics i remots, com han fet tants i tan apassionants etnògrafs, com ara Margaret Mead, a qui he manllevat això del «sexe i temperament». «L'altre» el podem trobar ací mateix, en el nostre passat. Per exemple, endinsant-nos, com ara farem, en l'edat mitjana, i sobretot en el seu període final, entre els segles XIII i XV: el món dels pagesos, les ciutats i els mercaders, dels cavallers i les dames, el món cristià dirigit per l'Església, però també jueu i musulmà, el món violent de la guerra, la fam i la pesta, macabre i alegre alhora, místic i groller, i com veurem en aquestes pàgines, decididament transgressor. Naturalment, caldrà revisar el que hi havia abans, l'anomenada alta edat mitjana o tardana antiguitat, així com el posterior, la Contrareforma, els poders absoluts, la modernitat.

Parlar sobre la sexualitat en l'època medieval vol dir contar alguns fets investigats pels historiadors, i també recórrer a textos d'aquell temps. Evidentment, la sexualitat pertany al terreny de la intimitat, i més enllà de les ondulacions demogràfiques no deixa rastres materials, arqueològics. Ens hem de basar, doncs, en allò que ens ha pervingut a través dels segles, sobretot testimonis escrits: per a entendre com pensaven i sentien, com actuaven les dones i els homes medievals, els haurem de donar la paraula, una paraula que es torna viva si fem un esforç d'acostament.

Textos, doncs, cultes i populars; literaris, religiosos i jurídics, en especial els manuals de confessors i els detallats interrogatoris de la Inquisició.¹ Però és clar, aquestes fonts d'informació no són innòcues; el fet mateix de saber escriure ja implicava un nivell social determinat; i una gran part dels que tenien aquest vici eren,

¹ Farem servir, entre altres, documents del tribunal de la Inquisició de València, conservats a l'Arxiu de la Universitat de València i a l'Archivo Histórico Nacional.

a més a més, homes i religiosos, amb una visió i unes idees, les que predominaven en la societat, tot i que no eren les úniques.

I això, més encara pel que fa a la sexualitat; lamentablement, una gran part de les fonts que tenim són els documents de la repressió, que se centra en casos per a nosaltres força interessants, però sovint atípics i excepcionals, o dels moralistes, que amb el seu afany casuístic contempen supòsits de vegades inversemblants, o bé obres de to popular, amb un tractament del sexe conscientment transgressor, genital i expeditiu. I unes i altres dins de la tradició misògina medieval; un mirall, però un mirall deformant.

Moral i repressió

Per als nostres ulls del segle XXI, l'edat mitjana europea és un temps marcat per la religió; ens costa entendre simultàniament tant de pecat i tanta penitència, tanta prohibició i tanta transgressió. El codi moral, però, no ha variat gaire amb el temps; fa quasi mil anys que està fossilitzat: l'aversion cristiana per la sexualitat és un fet de llarga durada. En principi és obra dels anomenats pares de l'Església, que es basen en la tradició hebrea, però també en diverses filosofies antigues, com ara el maniqueisme, el neoplatonisme i l'estoïcisme. De tot plegat en resulta una síntesi teòrica que rebutja el cos i les seues necessitats materials, l'alimentació i el sexe, que es considera una immundícia, una cosa bruta, innoble i fastigosa, un mal necessari per a la reproducció de l'espècie; només cal donar un colp d'ull a les *Confessions* de sant Agustí per a detectar una fòbia malaltissa a qualsevol plaer sexual.²

Tenint aquesta concepció del sexe, naturalment l'estat ideal per a la humanitat seria no la moderació clàssica, sinó la perfecta castedat universal. El cos s'ha de mortificar. Ara bé, el dejú o la vigília tenen límits físics, mentre que la continència no: la vil activitat sexual es pot extirpar totalment; és l'única temptació corporal de què es pot prescindir. Però davant l'evidència de la necessitat de la reproducció i que no és cosa a què la fogositat humana renunciï fàcilment, només hi ha una solució, diu sant Pau: el matrimoni. A poc a poc, des del segle VI, aquest nou codi moral anirà completant-se i imposant-se al conjunt de les societats occidentals; les seues oscil·lacions estan molt relacionades amb les circumstàncies de cada període i especialment amb les demogràfiques.

L'Església intenta, doncs, canalitzar totes les energies sexuals cap al matrimoni. Amb la intenció de procrear: aquesta és la clau; d'aquí ve la importància que els teòlegs atorguen al lloc i les circumstàncies

2 Agustí d'Hipona, *Confessions*. Llibre II, cap. 2 i 3. Barcelona: Proa, 2006.

es de l'ejaculació masculina: si no es fa dins l'orifici escaient és un malbaratament intolerable. Tot contacte fora del matrimoni busca el plaer, i això ja és contra natura, opina un ferotge sant Tomàs: el sexe transmet el pecat original, és *immunditia, macula, foeditas, turpitudine, ignominia...*

La terrible crisi demogràfica i la pauperització del segle XIV tenen els seus efectes mentals: canvia la concepció de la virginitat i el celibat, cal repoblar, fa falta gent. Gran propaganda del matrimoni i el natalisme, amb la denúncia d'alguns horrorosos crims contra la natura, en especial la sodomia, que sempre perseguida, ara comença a esdevenir boc emissari social. I d'altra banda s'instaura una certa permissivitat en la pràctica, a les ciutats del quatre-cents: es veu normal i fins i tot recomanable per als homes acudir al bordell. Tanmateix, segons l'historiador Delumeau, amb el desenvolupament de la individualitat i la introspecció de la consciència, afavorida per la confessió, també al segle XIV comencen a interioritzar-se la por i les nocions de pecat i culpa: l'enemic també és dins de cada un de nosaltres.

La luxúria, en els sermons dels predicadors, comença a mostrar-se un dels temes més importants. Sant Vicent Ferrer, per exemple, ens explica que, de les set efusions de la sang de Crist, la primera fou en la circumcisió, contra el pecat de luxúria, comés principalment per aquest membre –*quod isto membro principaliter committitur*³–, i malgrat això nosaltres ens hi volem delectar –*velimus delectari in parte illa*⁴–. D'altra banda, en una sèrie de símils entre els tipus d'amor humans i animals, sant Vicent ens diu que l'amor dels homes per les dones és *lupinis*, el del llop que encalça la presa que desitja, i el de les dones pels homes és *vulpinus*, el de la rabosa que obra amb frau i dissimulació.⁵

3 Sant Vicent Ferrer, *Sermones de Cuaresma en Suiza, 1404* (*Couvent des Cordeliers, ms. 62*). F.M. Gimeno Blay i M.L. Mandingorra Llavata (ed.). Ajuntament de València, 2009. f.73v.

4 Sant Vicent Ferrer, *Sermonario de Perugia* (*Convento dei Domenicani, ms. 477*). F. Gimeno Blay i M.L. Mandingorra Llavata (ed.). Ajuntament de València, 2006, p. 493.

5 V. Ferrer, *Sermonario de Perugia...*, p. 388.

Però a mitjan segle XVI tornen els mals temps: la llibertat sexual medieval *de facto* trontolla amb el concili de Trento, que emprén una croada moral als territoris catòlics. Comença la cacera de bruixes: el monjo, explica Rossiaud, baixa del púlpit i es posa al davant de la banda armada, del grup punitiu contra les desviacions sexuals, contra el pecat, que és la causa dels desastres quotidians –fams, epidèmies, guerres–.

El control de les ments i de les pràctiques sexuals s'exerceix sobretot per mitjà de la predicació i de la confessió. És en aquesta època que proliferen les detallades normativitzacions dels manuals de confessors i la teologia moral, que, emprant l'escolàstica com a eina, fan impressionants previsions casuístiques de tot el que creuen possible, sempre amb la intenció de controlar, prescriure i prohibir; com diu Foucault, en la confessió, el tribunal de la penitència –com en la Inquisició, el tribunal de la fe–, el poder no el té qui parla, sinó qui escolta. I, des de Trento, amb una obsessió creixent per la sexualitat. El sexe és el gran tema del confessionari. Les instruccions per als confessors són minucioses, tant que Foucault afirma que, si l'Occident ha mancat d'una *Ars erotica*, ha estat, però, en possessió de tota una *scientia sexualis*, gràcies a l'Església i malgrat ella. Donem un colp d'ull, doncs, en alguns d'aquests manuals i les seues indicacions als confessors.

Atribuït al franciscà Eiximenis i publicat a València el 1512, tenim el *Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via*. El penitent, prevé aquest tractat, «ab discreció sia enterrogat, per tal no aprengua lo que no sap». Partint del paradigma moral –és prohibit tot acostament carnal fora del matrimoni–, el confessor ha de demanar si el penitent ha comés cap dels pecats sexuals, cada un ben detallat: «és mester espefecicadament confessar-se ab les degudes circumstàncies què tantas vegades a mortalment peccat». El pecat de luxúria no és només aquell comés efectivament, sinó també el que es fa amb el pensament, el desig o la fantasia, i també quan s'hi intervé com a mitjancer o inductor.⁶

6 Francesc Eiximenis (atribuït), *Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via*. València, Cristòfol Kosmas, 1512. f.126 i 73-76.

De l'arquebisbe fra Antoni de Florència, publicada en castellà el 1550, tenim la *Summa de confesion llamada Defecerunt*; també desenvolupa la qüestió del pecat de pensament: «si los ovo con casada es adulterio, si con horra [fadrina] y él es horro, es fornicio, si con parienta es incesto; si con másculo es sodomía; si con virgen es stupro, si con religiosa es sacrilegio, si con fuerça es rapto».⁷

L'any 1579, en la *Breve instrucción de cómo se ha de administrar el Sacramento de la Penitencia* el dominic fra Bartolomé de Medina, ens presenta els terribles efectes de la luxúria, «appetito desordenado de deleytes deshonestos: engendra este vicio ceguera en la mente y quita el uso de la razón, haze a los hombres bestias. Síguese de ella inconsideración, inconstancia, precipitación, amor proprio, aborrecimiento de Dios, deseo demasiado de esta vida, horror de la muerte y del futuro juyzio, dessesperación de la felicidad eterna, infamia, destruyción y desconcierto de toda la vida». Pel que fa a la prudència deguda en la *inquisitio* del confessor, diu: «no se pregunten más particularidades a los casados, ni tampoco a los otros, porque no les enseñen a peccar ni los provoquen a alguna tentación».⁸ Fra Francisco Ortiz Lucio, franciscà, publica l'any 1598 el seu ambiciós *Compendio de todas las summas*; la luxúria no sols és una cosa ben lletja, sinó que a més a més fa una mica de pudor d'heretgia, tant, que «de este vicio nació la seta de los moros y la heregia de Lutero y la idolatría».⁹

Si la confessió significa el control moral individual, la predicació té un gran poder de divulgació d'idees, en una època sense reproducció massiva, fins al triomf de la impremta en el segle XVI. L'abast directe d'un predicador famós, com ara el nostre sant Vicent, era el màxim auditori possible a l'època. Però la predicació amb bona intenció

7 Fray Antonio de Florència, *Summa de confesión llamada Defecerunt*. Medina del Campo, Pedro de Castro, 1550. Llibre III, cap. 9.

8 Fray Bartolomé de Medina, *Breve instrucción de cómo se ha de administrar el Sacramento de la Penitencia*. Salamanca, 1579. Llibre I, cap. 7 i 18.

9 Fray Francisco Ortiz Lucio, *Compendio de todas las summas que comunmente andan y recopilación de todos los casos de conciencia más importantes y comunes, assí para el penitente examinar su conciencia como para el confessor exercitar bien su oficio*. Madrid, Lorenzo de Ayala, 1598, cap. XXIII.

pot de vegades, en temes delicats, ser contraproduent. Eiximenis, en el seu *Ars Praedicandi*, recomana al predicador que en tractar qüestions sexuals no siga massa explícit en les formes del pecat, *modos pecandi*,¹⁰ a fi de no estimular la imaginació de la parròquia, o induir-los a pràctiques que desconeixen. El sorprenent humanista i secretari pontifici del segle xv Poggio Bracciolini ens en narra un bon exemple: Paolo, predicador a la Campània, trona contra la luxúria, escandalitzant-se que alguns homes són tan depravats que per tal d'obtenir més plaer al coit posen un coixí sota el cul de la dona. Naturalment, els fidels se'n van corrent a casa a provar-ho.¹¹

D'altra banda, el culte a l'àngel de la guarda naix en els segles xiv i xv, i hi tenen un paper decisiu –sobretot respecte al guardià col·lectiu– sant Vicent i Eiximenis. «Casquí hom ha, fill, un àngel benigne qui li consella que fassa bones obres», diu Llull al *Libre de doctrina pueril*.¹² De vegades actua materialment; sant Vicent ens conta com el seu admirat sant Tomàs era temptat sovint amb *stimulo carnis*, fins que el seu àngel li cenyeix una tovallola als lloms. L'àngel custodi no dorm ni descansa; vigila sempre el seu protegit, com una mena de doble espiritual. Té una funció tranquil·litzadora, en una societat que passa molta por: a la nit, a la natura, a la violència, al desconegut. També es relaciona amb l'ascens de l'individualisme, de la consciència creixent del jo i de la pròpia vida moral. I amb la necessitat d'un culte més espiritual, més immaterial que no el dels sants, ja convertit a l'edat mitjana en un autèntic paganisme idolàtric.

En aquest context, l'àngel de la guarda juga un important paper en la repressió sexual, o millor dit, en la seua interiorització individual: hi ha un testimoni de tot el que es fa, incloses la masturbació i la sexualitat no normativa, i fins i tot dels pensaments voluptuosos –*delectatio morosa*–; això suposa unes nocions de transgressió

10 Francesc Eiximenis, *Ars Praedicandi. Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*. Vol. II. P. Martí de Barcelona (ed.). Barcelona, 1936, p. 14.

11 Poggio Bracciolini, «Le Facezie», en: *Prosatori latini del Quattrocento*. E. Garin (ed.). Torino, Einaudi, 1976-79, cap. XLIV.

12 Ramon Llull, *Libre de doctrina pueril*. O. Casassas (ed.). Palma, 1981, cap. XCVIII.

i culpa personals enterament noves. Llull ens recorda al *Libre de doctrina pueril* que «Tot so que hom fa, veu lo bon àngel qui no's partex d'om; per tant, gran vilania és fer devant àngel luxúria e los altres pecats» (XCVIII). Practicar el sexe davant l'àngel pot arribar a fer que se'n vaja momentàniament, diu Eiximenis en el *Llibre dels àngels*: «a vegades se lunya d'alguns, ço és dels hòmens molt vils e carnals can [quan] fan lurs legees e viltats».¹³

És Déu mateix qui ens veu, també. Llull narra en el *Llibre de Meravelles* un exemple ben curiós. A un burgés luxuriós, estant un dia a la plaça li vénen ganes de pixar, «d'escampar aigua», i se'n va a casa. Una vegada ha orinat, «a ell venc en volentat que anàs a una folla fembra ab la qual solia pecar». Hi va, i altra volta «ab ella pecà enaixí con havia acostumat. Després, reflexiona com havia vergonya de pixar denant los hòmens, e no havia haüda vergonya de Déu».¹⁴ El dominic fra Luis de Granada fa en la *Guía de pecadores* aquesta reflexió: «¿cómo te atreverás a hacer obra tan fea, que delante de otro hombrecillo como tú no osarías hacer, teniendo delante a tu guardador, tu acusador y tu juez?»¹⁵

Naturalment, tot això són normes morals, la paraula dels teòlegs, de l'Església. La gent, s'ho creia? Ho obeïa? Sincerament, o només guardaven les formes? La realitat era, sens dubte, complexa. Indiscutiblement, hi havia matrimonis que complien les normes, probablement una minoria, diu Foucault, més per part de les dones, més sotmeses a la moral religiosa, més controlades per la confessió i per l'estreta vigilància masculina. Però totes les prescripcions medievals sobre la sexualitat d'homes i dones, religiosos i seglars, tingueren poc d'èxit, poc d'impacte sobre les pràctiques habituals.

La Inquisició no s'ocupava, en principi, de la repressió sexual; només de la dels sacerdots «solicitadors», aquells que empraven el

13 Francesc Eiximenis, *Libre dels àngels*. Tesi doctoral inèdita de S. Gascón Uris. Barcelona, Departament de Filologia Catalana de Universitat Autònoma, 1992. Llibre IV, cap. 12.

14 Ramon Llull, *Llibre de Meravelles*. M. Gustà (ed.). Barcelona, Ed. 62, 1993, llibre VIII, cap. 35.

15 Fray Luis de Granada, *Guía de pecadores*. Valladolid, Miñón, s.d., llibre II, cap. 6.

sagrament de la confessió per a innobles propòsits,¹⁶ així com dels bígams, presumptes heretges que atemptaven contra el sagrament del matrimoni. Però en la Corona d'Aragó l'autoritat del Sant Ofici era un afer d'estat, més encara que en altres llocs. I per a enfortir-la, és l'únic territori on la jurisdicció inquisitorial comprén també delictes com ara la sodomia i la bestialitat, transferits de la justícia reial. Com en el cas de la fe, les acusacions davant la Inquisició per transgressions sexuals sovint amaguen, més enllà de la seua veracitat, una enemistat, en especial contra els poderosos, en què la cosa adquireix colors polítics. En els interrogatoris, els inquisidors semblen uns tafaners morbosos, en demanar tot tipus de detalls amb minuciositat mèdica, quant a fets, circumstàncies, llocs, repeticions, postures, durada de l'acte (mesurada en parenostres o credos), lloc de l'ejaculació...

Recordem, però, que no són exclusivament els poders espirituals i temporals els qui reprimeixen les desviacions morals; s'ha qualificat la societat medieval de perseguidora, sempre a la recerca d'un boc emissari a qui culpar de les desgràcies col·lectives. En la Corona d'Aragó, mentre les autoritats i els poderosos desconfiaven del Sant Ofici, com a institució forana, intrusa i castellana, és innegable un suport popular entusiasta, almenys quant a la persecució de jueus, heretges, bruixes, homosexuals, bígams, etc.

Donem encara una mirada sobre els àmbits de la sexualitat. A la casa medieval, en contrast amb la sala, pública, hi ha la cambra, tancada amb clau, on són els diners, els papers, el lloc de la relativa intimitat. I el llit, símbol del lligam conjugal però també de la luxúria. És l'espai on es troben el descans, l'amor, el naixement i la mort. No tan privat com en els nostres dies, és clar; la intimitat a penes és preservada, als llits luxosos, pels dossers que, des del segle XIII, tanquen el moble al fred, la llum i les mirades.

I la promiscuïtat general: diverses persones, fills, criats, convidats, hostes d'un alberg, dormen en un mateix llit –ho fan despullats–, i hi ha diversos llits en una cambra, de vegades enormes. Es com-

¹⁶ Vegeu el meu estudi monogràfic *Per la reixeta. Sol·licitació sexual en confessió davant la Inquisició de València (1651-1819)*, publicat recentment (2017) per la Universitat de València.

parteix el jaç com es comparteix la taula; la intimitat sexual com la coneixem nosaltres era impossible; amagar-se, de fet, era propi de les trobades clandestines, adulterines o homosexuals. Serà la modernitat qui expulsarà els fills del llit matrimonial, després els separarà per sexes, i finalment els aïllarà individualment, cada un al seu llit. El catecisme del pare Orriols, del 1786, fa dos advertiments en aquest sentit als pares; un sobre el sigil degut en el sexe: «que los padres vayan cuidadosos en no ser vistos, ni oídos de sus hijos en lo que a dichos padres es lícito por razón del matrimonio». I un segon intimant a la segregació preventiva: «ni permitan que hermanos y hermanas duerman juntos, porque es grande el peligro, y muchos los exemplares luxuriosos que hai en el mundo por esta causa».¹⁷

Des de finals del segle XVI, arran de la Reforma i la Contrareforma, com ha estudiat l'historiador Flandrin, la gent comença a adonar-se que li estan imposant un nou model de conducta sexual; hi ha una aferrissada, alegre i grollera resistència popular a la «domesticació sexual»: anticlericalisme, defensa del dret a l'obsenitat i la fornicació..., amb una important participació de les dones, reduïdes per la cultura oficial a la passivitat.

Tanmateix, fins al segle XVIII, malgrat totes les repressions, les transgressions discretes es toleren força; en canvi, amb l'ascens de la burgesia anirà desapareixent la incorregible libido medieval, en imposar-se una nova concepció del cos i del sexe; la moral començarà a ser substituïda per la salut pública; continuarà la persecució de l'homosexualitat masculina i començarà la de la masturbació; els dos sexes es polaritzen encara més, i les dones es dividiran des d'ara més nítidament en esposes resignades/mares abnegades o putes sensuais. I apareixeran els nous fantasmes de la societat burgesa, els tipus definits per Foucault de la dona histèrica, l'home homosexual, el nen masturbador i l'home pervers.

17 Francisco Orriols, «*Catecismo de Castell Tersòl*», o *Diálogos de la doctrina cristiana*. Barcelona, Pere Batlle impressor, 1786, p. 147.

El matrimoni: sexualitat permesa, restringida i obligatòria

L'Església catòlica actual continua mantenint, pel que fa a la sexualitat, el discurs d'interdicció del plaer i d'un model únic de relacions, el matrimoni heterosexual, monògam i indissoluble. Però aquest model no s'ha imposat a les societats occidentals sense conflictes ni d'una manera senzilla. És un invent medieval.

Mentre que l'Antic Testament i la tradició jueva –com després la musulmana– són decididament natalistes i no condemnen el plaer sexual, el primer cristianisme s'orienta cap a la virginitat i el celibat; fins i tot s'hi debat la legitimitat del matrimoni. Hi és fonamental la postura de sant Pau, seguit per sant Agustí, que considera contra natura tot sexe fora del reproductiu, i el matrimoni com un mal menor, un remei per a la concupiscència. Això sí, quan els casats s'acoblen únicament per gust, pequen mortalment. Sant Jeroni havia dit que l'home que estima amb massa passió la pròpia esposa ja comet adulteri: «Adulter est uxoris propriae amator ardentior». Un extrem de rigorisme el representa Jean de Varennes, que afirma que l'ús del matrimoni porta implícits vint-i-dos o vint-i-tres pecats, que caldria castigar els adúlter d'acord amb la llei de l'Antic Testament, és a dir, lapidats, tal com hauria fet Crist si l'adúltera que indulta haguera estat culpable; que els fills bords es condemnen tots, i que en tot el regne de França no hi ha una sola dona casta. Exageracions.

Progressivament, el cristianisme accepta el matrimoni, respectant la primacia de la virginitat. És clar, apareixen problemes per a ubicar la necessària sexualitat, que conceben com a pecaminosa. Hincmar, arquebisbe de Reims, en farà una justificació política: l'home, diu, és naturalment lladre, de béns i de dones; per aconseguir l'ordre cal establir el repartiment pacífic de dones. Sant Bernat també en farà una defensa, amb arguments morals: atacar el matrimoni, diu, és obrir les portes a la llicència, a les concubines, l'incest i encara pitjor, la sodomia. Però fins al segle XI no s'hi pressuposava ni la

monogàmia, ni la indissolubilitat, ni el seu fonament en el mutu consentiment. Amb tot de vacil·lacions teològiques, no serà fins a l'any 1150 que Pere Lombard inclourà el matrimoni entre els sagraments. El matrimoni, es considera a partir d'ara, fou l'únic sagrament no instituït per Crist, sinó directament per Déu entre Adam i Eva, que evidentment eren casats.

En establir un vincle obligatori entre sexualitat i natalitat, el pensament cristià rebutja com a brut i fins i tot antinatural qualsevol plaer sexual desviat de la norma reproductiva. Sant Tomàs, en el segle XIII, defineix el matrimoni com un antídoto; accepta que un plaer moderat en l'acoblament matrimonial no deixa de ser convenient per a evitar l'adulteri, és clar, sense passar-se'n de la ratlla: si es fa amb massa ardor ja és pecaminós. Són dues, doncs, les finalitats del matrimoni: l'*officium*, la procreació, i el *remedium*, el plaer per a evitar la fornicació i la concupiscència (*S. Th.*, III, q. 65, a. 1-5). Així, en *L'Espill*, l'esperit de Salomó aconsella al protagonista de Jaume Roig no casar-se, o fer-ho en darrera instància, per diverses raons: venerar el sagrament del matrimoni, tenir fills, «o per calors/ refrigerar, o per squivar/ aquell pecat pus [més] difamat;/ o, si no vols habitar sols,/ per ser servit». També hi ha la possibilitat de casar-se buscant «grans dots», i fins i tot «per ser ratxós, e per amors».¹⁸ Ja en el segle XVI, el concili de Trento, redefinició del pensament catòlic, té un paper determinant en aquesta història de l'adopció del matrimoni com a únic marc legítim de qualsevol sexualitat, i sobretot quant al projecte d'imposar-lo al conjunt de la societat.

Però en què consisteix aquest sexe matrimonial moralment acceptable? La dona no ha d'obeir si allò que pretén el marit és pecat; sant Bernardí de Siena posa l'exemple d'un marit que mana a la seua esposa fer l'amor damunt l'altar o en algun lloc sagrat. Ella, naturalment, s'hi ha de negar. Contra l'argument que culpabilitza la dona si el marit frustrat acudeix a la prostitució o es fa homosexual, Bernardí explica que la primera obligació és la pròpia salvació:

18 Jaume Roig, *Espill*. V. Escrivà (ed.). València, Institució Alfons el Magnànim, 1981, llibre III, cap. 2.

no es pot salvar els altres mitjançant el propi pecat. Només els de «matrimoni vertader, e aquests, encara, per la manera per Déu ordenada; bé és pech [ruc] qui no m'entén»,¹⁹ predica un rigorós sant Vicent Ferrer; el luxuriós es condemna, tant el fadrí com el casat que «segueix lo plaer de la carn, no per amor de fills, mas per lo plaer de la carn».²⁰ Així mateix, «si lo marit demane alguna cosa a la muller, que sie contra Déu o contra natura, diu sant Vicent, no deu obeir la muller al marit».²¹

Un transigent Eiximenis ens informa, en el *Llibre de les dones*, que dins del matrimoni, «no dich que l'hom ab sa muyller no puxa haver tocaments naturals e comuns sense pecat. Aquests contactes no pecaminosos són: besar honestament e abraçar, e religiosament complir la obra carnal ab ella, segons que natura ensenya» (CCLXIII). Això de la natura, com ja sabem, vol dir el coit vaginal. Constituïxen un greu pecat, fins i tot dins del matrimoni, «tots los altres tocaments que l'om fa en lo cors de sa muyller, o ffa fer per ella en lo seu» (LXVII). L'acte sexual entre casats i de la manera moralment acceptable no és pecat, doncs; però el subtil Eiximenis hi afegeix que tampoc no és un estat precisament excel·lent: mentre l'home «entén en aquell acte, aquí no és ab ell lo Sant Sperit a ffer obra maraveylosa... en temps que l'hom jau carnalment ab sa muyller, no és hora de prophetar ne fer miracles» (LXXI).

Eiximenis es fa entendre amb una suggerent narració. Un cavaller té una disputa amb la seua virtuosa dona, perquè ella no se sotmet a les seues innobles fantasies sexuals, «jamés no volch consentir una turpitud e legea carnal que ell volia fer en la persona d'ella». I tampoc no vol excitar-lo verbalment, «ne volch jamés dir negunes paraules leges e sutzes que ell volia que digués». Succeeix que el cavaller és empresonat i condemnat a mort; ella prega a la Verge, que se li apareix al marit en somnis i, ben irritada, li recrimina les

19 Vicent Ferrer, *Sermons* (6 vols.). I-II, J. Sanchis Sivera (ed.), Barcelona, Barcino, E.N.C., 1932. III-VI, Gret Schib (ed.), *Sermons* (4 vols.). Barcelona, Barcino, E.N.C., 1975, vol. IV, p. 171.

20 V. Ferrer, *Sermons*. G. Schib (ed.), vol. VI, p. 233.

21 V. Ferrer, *Sermons*. G. Schib (ed.), vol. V, p. 11.

perversions sexuals, «tes viltats e legees», de què volia fer víctima la seua dona. Ha estat aquest pecat, precisament, el motiu del càstig diví que l'ha portat a la presó. Tot i això, la Verge l'ajudarà, però li adverteix finalment: «–Sàpies que si ella te hagués consentit en ço que tu volies, que per sos prechs yo no t'aguera ajudat» (LXXVII). En el manual de confessors que se li atribueix, Eiximenis ens confirma que és pecat mortal si el marit, durant la unió sexual, tenia «lo ànim y l'apetit delliberat per a altra muller», així com si l'ha penetrada «fora del natural vexell [vas, la vagina]» (f. 145).

Fra Antoni de Florència, a mitjan segle XVI, també pensa que és pecat venial quan es fa «en el vaso devido, y en la forma devida, empero principalmente con intención de deleyte». El confessor, diu, ha de demanar a l'home «si usó del matrimonio fuera del vaso devido, si fizo algo indevidamente en el vaso devido porque la muger no concibiesse y en qué manera lo hizo, si usando del matrimonio tuvo intención a otra» (III, 1). Tot això, és clar, pecat mortal.

De l'any 1579, la *Breve instrucció de cómo se ha de administrar el Sacramento de la Penitencia*, de fra Bartolomé de Medina, enumera les preguntes que ha de fer el confessor sobre el matrimoni: en primer lloc, «si se usa del matrimonio por delectación y no con otro fin»; després, «si uvo cópula contra natura, o de tal manera que la muger no pudo recibir la simiente». També és pecat «executar el matrimonio con peligro de abortar, en lugar sagrado o público», i les pràctiques anticonceptives, com ara «si con este intento derramó la simiente fuera del vaso natural», entre les quals s'inclouen les carícies: «si por tocamientos deshonestos se siguió pollución o uvo peligro probable que se seguiría» (I, 16).

Només en tres casos és sense pecat la còpula dels casats, enuncia en la seua *Summa de casos de conciencia* (1589) fra Juan de Pedraza: «por aver generación» en primer lloc; «dando el débito siéndole pedido», i en darrer lloc, «por escusar adulterio, no en sí mismo, sino en el otro». Tret d'això, sempre és pecat venial, com a mínim.²²

22 Fray Juan de Pedraza, *Summa de casos de conciencia, nuevamente compuesta, necesaria a Eclesiásticos y seglares, confesores y penitentes*. València, Miguel Borràs, 1589. f. 59r.

El *Compendio* de fra Francisco Ortiz hi para força atenció, amb una acurada casuística. Dins del matrimoni no caben «tactus deshonestos por deleytarse, sino por despertarse al acto, y ha de ser en lugar donde, despertados a él, le puedan tener, y quando no es assí pecan por el peligro en que se ponen» (XIV).

Sánchez, un important teòleg jesuïta, ja en el segle XVI, va anar lluny en defensa del sexe matrimonial: en estat de gràcia, la parella mai copula únicament per plaer, sempre que no prenga precaucions per a evitar la concepció. Tot, petons, abraçades i carícies, contribueix a la preparació del coit i enforteix l'amor de la parella, fins i tot si hi ha risc de pollució –ejaculació, en llenguatge eclesiàstic– involuntària; ja no és la recerca del plaer el que és perseguit, sinó la recerca exclusiva. Però no és fins a finals del segle XVII que s'observa un relaxament del rigor tridentí.

El moralista Ortiz ens delecta amb alguna proposició escolàstica remarcable, com ara aquesta: «el que besa y abraça después del coito no haze distinto pecado, porque son conseqüentes a la cópula que huvo, salvo si los endereça a otra nueva cópula, que será nuevo pecado». I aquesta altra, ben notable per la subtileza psicològica, sobre el pecat en la projecció del pensament, imaginària cap al sexe futur o retrospectiva cap al passat: «el deleite que toma el desposado agora de presente, considerando la cópula que ha de tener con la que ha de ser su muger, quando lo sea, es pecado mortal, porque aunque es lícito el deleite de la esperança de tener cópula, con todo esso no es lícita la delectación carnal que de allí haze... y la mesma razón es de la biuda que se deleita de presente de la delectación passada que tuvo con su marido, pero bien se puede holgar del acto lícito que tuvo con su marido» (XVII).

El dominic Pedro de Ledesma considera que, fins i tot dins del matrimoni, el sexe té molt d'animalitat: «la carne en alguna manera prevalece contra la razón, y queda el hombre en el tal acto como fuera de razón». I és pecat mortal «quando derraman la simiente fuera del legítimo vaso», o bé «si con algún arte e industria impiden la generación». En canvi, «los tocamientos, por feos, obscenos que

sean, no son pecado mortal entre los casados... si no es que se hagan con peligro de polución» (IX).

En la *Práctica de curas y confesores* (1676) del tolerant Noydens trobem també algunes interessants precisions; planteja la qüestió de la licitud, dins del matrimoni, de «pensamientos, ósculos [besades], tactos y abraços»; uns diuen que són absolutament il·lícits, ja que comporten «peligro de polución», però altres, opinió que sembla compartir l'autor, diuen que no són pecat mortal, sempre, és clar, «que no se tema algún peligro de polución». Així mateix, és permès si el casat, per excitar-se, «toca a sí mismo provocando alteración», sempre que «lo hiziera para tener parte con su muger». De la mateixa manera, dir-se «palabras torpes y lascivas» és lícit, «porque entre los casados es permitido todo aquello que se ordena o es ordenable para la cópula». Complint totes aquestes coses, «no es necesario que las mugeres casadas, como lo hazen muchas, se acusen que han tenido mucho deleyte en el acto conyugal». Ara, l'excés de passió —«la desordenada junta del marido con la muger»— sí que és pecat.²³

També es regulava la interdicció de les relacions sexuals dins del matrimoni durant el període de la regla, i immediatament abans i quaranta dies després del part, una reminiscència del temps de purificació bíblic (Lv 12, 1). Els teòlegs diuen que l'home, abans de caure en adulteri o masturbació, pecats mortals, ha d'exigir a la dona el deute conjugal encara que tinga la regla, malgrat que així pot engendrar monstres: abans és la pròpia salvació espiritual que la perfecció del possible infant concebut. I la dona ha d'amagar al marit la menstruació, si pensa que això pot irritar-lo, escriu sant Tomàs.

Eiximenis, en el *Libre de les dones*, mana que el penitent ha de recórrer a la seua consciència, «si has coneguda fembra en temps que havia de sa purgació, o en temps de son part, o en dies sagrats e sants» (CCCXXV). Fra Antoni de Florència també: és pecat mortal «si en el tiempo de la purgación requirió el deudo o lo rendió... o ante de la purificación después del parto» (III, 1). Fra Bartolomé de

23 Benito Remigio Noydens, *Práctica de curas y confesores y doctrina para penitentes. En que con mucha erudición y singular claridad se trata de todas las materias de la teología moral*. Madrid, 1676 (15a ed.), part II, llibre 6, cap. 5 i 12.